

Satul Hădăreni este situat în județul Mureș, pe șoseaua internațională E60, la mijlocul distanței dintre Tîrgu-Mureș și Cluj. Din punct de vedere administrativ, aparține comunei Chețani. Populația de 863 suflete este alcătuită din 595 de români, 138 de maghiari și 130 de romi.

Evenimentele de la 20 septembrie 1993

Conform *anchetei efectuate de Inspectoratul de Poliție al Județului Mureș*, în seara zilei de 20 septembrie, orele 18, Gligor Chețan, în vîrstă de 54 ani, se întorcea acasă cu vaca. După ce a legat vaca de un stîlp, a luat apărarea unei fete, Liana Bucur (studentă la Cluj), agresată verbal de un grup de romi: frații Rupa Lupian Lăcătuș, Pardalian Lăcătuș și cumnatul lor Mircea Zoltan. Intervenind și amenințîndu-i cu biciul, bătrînul Chețan a fost lovit pe față și pe corp. Fiul lui, Crăciun Chețan, în vîrstă de 25 de ani, care i-a luat apărarea, a fost înjunghiat pe loc cu un cuțit de Rupa Lupian Lăcătuș și a decedat în mașină în drum spre spital, din cauza hemoragiei interne. Cei trei romi s-au refugiat în cea mai apropiată casă care aparținea unui rom (Lucreția Moldovan). În cîteva minute (sătenii, așteptînd să se întoarcă cireada, erau adunați în zona centrală a satului), în jurul casei s-a adunat o mulțime de oameni (80-100 de persoane), dar din cauza amenințărilor celor aflați în casă nimeni nu a îndrăznit să intre. Șeful de post al Poliției din Chețani, Ioan Moga, ajuns la fața locului în 30 de minute, i-a somat pe cei trei, care însă au refuzat să părăsească refugiul. În jurul orei 19 mulțimea a dat foc casei, încercînd astfel să-i scoată pe romi. Primul ieșit, Pardalian Lăcătuș a fost încătușat de polițist, iar mulțimea a intervenit și l-a omorît în bătaie. La fel și fratele său, ieșit următorul, Rupa Lupian Lăcătuș, a fost ucis. Mircea Zoltan, neavînd curaj să părăsească casa, a ars în interior. Trupul lui carbonizat a fost găsit a doua zi dimineața. În jurul orelor 20, un grup de 20-40 de persoane a pornit spre alte case de romi. Acest grup a incendiat încă 12 case și a distrus parțial 4 case. Incendiul a fost oprit de pompierii veniți din Tîrnăveni și Luduș în jurul orei 5 dimineața.

Organizațiile neguvernamentale care au anchetat cazul (A.P.A.D.O.R.–C.H., Liga Pro Europa) pe baza declarațiilor făcute de martori (romi), au ajuns la concluzii diferite de cele ale Poliției. Romii consideră că incidentul nu a fost întîmplător. În data de 9 septembrie 1993, în urma unui conflict violent dintre două familii de romi din Hădăreni (soldat cu un mort), cel care a cercetat cazul la fața locului (după unii persoana era un polițist, după alți procuror) a sugerat ideea că există posibilitatea de „a-i pune la punct pe țigani”, conform „modelului Kogălniceanu și Bolintin”¹. În urma acestui „sfat”, sătenii au pregătit bîte și așteptau momentul să declanșeze un conflict care să motiveze expulzarea romilor din sat. Unii dintre romi au fost chiar avertizați (Lușcă Moldovan, Iulius Moldovan) de românii din sat (Gheorghe Pop, respectiv Vasile Bucur), spunîndu-le totodată că ei nu se află pe lista celor care vor fi incendiați. Iată faptele în varianta romilor: În data de 20 septembrie, în jurul orelor 18, Gligor Chețan se întorcea de la medicul veterinar, cu care se certase violent. Observînd un grup de romi, alcătuit din Rupa Lupian Lăcătuș, Pardalian Lăcătuș, Mircea Zoltan, Lușcă Moldovan și Petru Lăcătuș, care discuta cu Liana Bucur (i-au oferit napolitane), a legat vaca de un stîlp, s-a îndreptat spre ei și l-a lovit pe Pardalian Lăcătuș cu biciul. El a ripostat, dar văzînd că o mulțime se îndreaptă spre grupul de romi cu bîte, a luat-o la fugă, împreună cu ceilalți. Rupa Lupian Lăcătuș, Pardalian Lăcătuș, Mircea Zoltan au fugit spre casa Lucreției Moldovan, ceilalți doi în direcții diferite. Ajuns din urmă de români, Rupa Lupian Lăcătuș s-a întors cu un cuțit în mînă și l-a lovit pe cel mai apropiat de el: Crăciun Chețan, care a murit pe

loc. Găsind un refugiu în casa Lucreției Moldovan, romii au refuzat să se predea, cerînd garanții că nu vor fi bătuți, ci predați organelor de poliție. Șeful de post al Poliției din Chețani, Ioan Moga, ajuns la fața locului în 30 de minute, i-a asigurat că nu vor păți nimic dacă se predau. Între timp mulțimea (formată din cca. 20-40 de persoane, în afara celor care erau doar spectatori) a incendiat casa. Primul ieșit, Pardalian Lăcătuș, după ce a fost încătușat, a fost dat pe mîna sătenilor furioși, care l-au linșat. Rupa Lupian Lăcătuș, încercînd să evadeze din casă, a fost prins și linșat de-asemenea. Nu a reușit să scape nici Mircea Zoltan, care a încercat să părăsească casa printr-o fereastră din spate; a fost prins, tăiat în bucăți cu lopeți și securi și aruncat înapoi în flăcări². După ce s-au asigurat că cei trei nu mai trăiesc, mulțimea adunată s-a răspîndit în sat în jurul orelor 20 și a incendiat din casele și grajdurile romilor — în total 14 case, alte patru fiind distruse parțial. Deși atît pompierii, cît și Poliția din Luduș și Tîrgu-Mureș au ajuns în scurt timp la fața locului (Poliția din Luduș și pompierii la ora 20), incendierea caselor nu a fost oprită, focul fiind stins doar spre dimineață.

Care dintre cele două variante este mai aproape de adevăr? Cine a fost în legitimă apărare, familia Chețan sau familia Lăcătuș? Aceste întrebări ar fi primit răspuns în urma deciziei unei instanțe judecătorești imparțiale. Un grup de săteni din Chețani a hotărît însă să se substituie justiției. Au omorît trei persoane, dintre care cel puțin două prin linșaj, au distrus bunurile a 17 familii, pentru că erau romi, aplicînd principiul vinovăției colective. Cum în preajma acestor evenimente România a devenit membră a Consiliului Europei, nu au lipsit acele declarații politice, care garantau rezolvarea acestui caz în termenul cel mai scurt posibil³. Totuși, din motive politice, ancheta penală s-a tergiversat timp de patru ani, reconstruirea caselor incendiate nu s-a încheiat nici după cinci ani, iar promisiunea Guvernului României de a despăgubi familiile afectate nu s-a onorat nici măcar în parte.

Raportul subcomisiei parlamentare

Imediat după evenimente, o subcomisie parlamentară, alcătuită din Gavril Dejeu (președinte), Eugen Nicolicea, Emil Roman, Dorel Coc, László Zsigmond⁴, a cercetat cazul la fața locului între 12–13 octombrie 1993, comunicînd rezultatele printr-un raport oferit și presei.

În doar două zile, subcomisia a considerat că a reușit să clarifice „împrejurările și cauzele care au declanșat evenimentele din Hădăreni”. Deși stabilește că „incidentul de la Hădăreni nu este dominat în esență și nu are o cauzalitate interetnică”, raportul nu face altceva decît să încerce să învinuiască global populația romă a satului, afirmînd că „la baza incidentului stau cauze imputabile unora dintre familiile de romi”, care⁵:

- periclitează stabilitatea raportului etnic printr-o natalitate prea ridicată („familiile de romi au între 5–10 copii”, afirmația fiind în același paragraf în care se menționează că în sat există 33 de familii de romi, 130 de suflete);
- nu sînt băștinași, au venit în sat din localitățile vecine după 1977;
- nu au pămînt, astfel „o parte din ei își rotunjesc mijloacele de subzistență din sustrageri”;
- „nivelul lor de cultură este foarte scăzut, mulți fiind analfabeți”;
- „sînt de religie ortodoxă, dar nu se încadrează în ritualurile și ceremoniile specifice ritualului ortodox”;
- „românii și maghiarii sînt încadrați în cinci asociații agricole; romii au rămas pe din afară”;
- „sfîdează normele de ordine” prin „violente verbale, expresii indecente, limbaj trivial, atitudini care lezează bunul-simț”, recurgînd uneori și la „violente fizice, vătămări corporale”⁶.

Între măsurile urgente necesare pentru reglementarea situației din Hădăreni, subcomisia a propus între altele „refacerea grabnică a caselor și a locuințelor distruse; asigurarea temporară a condițiilor de locuit pentru familiile sinistrate” (punctul b.) și „ajutorarea familiilor afectate de evenimente, pentru a-și procura bunuri imobile distruse sau degradate și a-și reface și alte componente ale gospodăriilor afectate de incendii”⁷ (punctul c.).

„Măsurile pe termen mai îndepărtat”, propuse de subcomisie, și care se referă în exclusivitate la comunitatea romilor, sînt:

- „stimularea și determinarea familiilor de romi de a se integra în muncă productivă și creatoare”;
- „obligarea familiilor de romi de a-și trimite copiii la școală și urmărirea lor de către autorități, pentru integrarea treptată a romilor în viața de ansamblu a locuitorilor satului”;
- „stimularea mentalității de a trăi din câștiguri cinstate, din muncă, și reprimarea, cu severitate, a tuturor fenomenelor de sustrageri, distrugerii etc.”;
- „reprimarea cu severitate a actelor și a comportamentului contravenind ordinii de drept și regulilor de conviețuire, cu deosebire a manifestărilor violente”.

Limbajul agresiv — ca de exemplu termenul de „reprimare cu severitate” — dar mai ales conținutul prin care se propune o „urmărire” în mod special a romilor, a contribuit la stigmatizarea comunității de romi. În loc să se impună respectarea legilor, „regulile de conviețuire”, stabilite de majoritari, au reprezentat baza unor măsuri luate de Poliția locală (a se vedea capitolele următoare).

Hotărîrea Guvernamentală nr. 636/93 — o obligație nerespectată

La data de 19 noiembrie 1993, Guvernul României a emis o hotărîre semnată de Primul ministru Nicolae Văcăroiu, care a prevăzut constituirea unui fond de 25 milioane lei „în vederea reconstrucției gospodăriilor distruse de incendiul din 20 septembrie 1993” (art. 1). „Din același fond, în mod excepțional, pe baza deciziei unei comisii constituite de reprezentanți ai Consiliului local și ai Consiliului județean, se poate acorda și sprijin financiar familiilor sinistrate pentru înlocuirea unor obiecte casnice de strictă necesitate distruse de incendiu.” (art. 2)

Această din urmă prevedere nu a fost aplicată niciodată. Deși familiile au rămas doar cu hainele care erau pe ele în momentul în care au părăsit satul, nu au primit nici un fel de ajutor din partea Guvernului. Nu s-a respectat nici propunerea subcomisiei parlamentare vizînd asigurarea temporară a condițiilor de locuit: după ce au petrecut cîteva zile sub cerul liber, familiile s-au retras în pivnițe sau la rude, locuind în condiții inimaginabile: de exemplu în pivnița familiei Ghioloanca Lăcătuș (care are aproximativ 20m², fără aerisire), în iarna anului '94-'95, dormeau 14 persoane. Iar ceea ce se credea a fi o rezolvare provizorie, se menține, pentru cinci familii, în continuare.

Guvernul a alocat banii pe baza Hotărîrii, și, concomitent, în noiembrie 1993 s-a format Comisia de reconstruire a caselor din Hădăreni (alcătuită din primarul Gheorghe Găbudean, viceprimarul Vasile Bucur⁸, consilierii județeni Ștefan Lazăr și Andrei Ungváry⁹), dar lucrările de reconstrucție nu au început. Între timp, sub directa supraveghere a reprezentanților guvernului (Ioan Mureșan, inspector guvernamental și Ioan Racolța, prefectul județului Mureș), la 31 octombrie 1993 s-a format un „sfat al satului”, alcătuit din 25 de persoane auto-propuse¹⁰, eludîndu-se faptul că există în comună un consiliu local ales în mod liber și democratic. Acest „sfat” a avut un singur scop: expulzarea familiilor de romi din Hădăreni. Ca urmare, au dat dispoziții în acest scop Poliției, primarului, Prefecturii și Consiliului județean. Prefectul județului Mureș, Ioan Racolța acceptînd ca partener de discuții acest „sfat”, s-a subordonat directivelor fixate de acesta, și a trimis o adresă (nr. 2813 din 3

noiembrie 1993) Secretarului general al Guvernului în care l-a înștiințat în legătură cu măsurile ce vor fi luate împotriva romilor:

- șeful postului de poliție din Hădăreni urma să „verifice situația evidenței populației din localitate și să prezinte: domiciliul stabil, adresa flotant sau data când s-au mutat în localitate familiile de romi, cu sau fără forme legale”;

- „primarul comunei va prezenta un tabel cu familiile de romi, care au săvârșit abateri față de normele sociale de bună conviețuire, au antecedente penale și nu sînt acceptați să mai locuiască în sat”;

- „să se facă demersurile pentru evacuarea pe baza documentelor legale, pentru obținerea sentințelor judecătorești în vederea reglementării situației și a îndepărtării din Hădăreni a acelor familii care nu se încadrează în viața social-economică a localității”¹¹;

- „Prefectura și Consiliul județean Mureș vor asigura asistența juridică în vederea întocmirii dosarelor ce vor fi înaintate la organele justiției”.

Inițial, „sfatul” a dorit să expulzeze 29 de familii de romi, lăsînd în sat doar 4 — soarta familiilor considerate „nebăștinașe”, a acelor care aveau un membru care a furat cîndva o găină, sau a celor care pur și simplu „nu sînt acceptați să locuiască în sat” nu este specificată în document. În cele din urmă, „sfatul” s-a lăsat convins să expulzeze „doar” patru familii din sat: Ghioloanca Lăcătuș, Petru Gruia Lăcătuș¹², Adrian Costică Moldovan și Cătălina Lăcătuș. În data de 11 noiembrie, prefectul a afirmat reprezentantului Ligii Pro Europa, că aceste patru familii trebuie „convinse” să părăsească satul „de bună voie”.

La începutul lunii decembrie, Federația Romilor a elaborat un proiect de reconstrucție a caselor, considerînd că lucrările necesită 32 milioane lei (25.000 \$). Federația a presupus, avînd precedente în alte localități unde s-au produs evenimente similare, că în cazul în care casele vor fi reconstruite din banii Guvernului, va exista posibilitatea unei presiuni morale asupra romilor de a renunța la rezolvarea juridică a cazului. Romii din sat au refuzat ajutorul oferit din partea Federației, optînd pentru varianta care li se părea mai sigură — cea garantată de Guvern.

Între timp, Comisia de reconstrucție a caselor a așteptat primăvara; abia în martie a început achiziționarea materialelor necesare. Toate întrebările păgubiților îndreptate Consiliului județean pentru a afla cum se acordă prioritățile de reconstrucție au fost lăsate fără răspuns (pînă în momentul de față această problemă importantă a rămas neelucidată — Comisia nu a ținut cont nici de numărul minorilor din familiile afectate, nici de situația lor socială; primăria locală a decis conform propriilor interese). La mijlocul lunii mai erau cheltuite 11 milioane lei, din care s-au reconstruit două case. Deși în mod evident suma alocată de Guvern nu acoperea necesarul pentru 14 case, Consiliul Județean nu a cerut suplimentarea fondurilor¹³.

În următoarele două luni au fost cheltuite încă 11 milioane lei, din care s-a reconstruit încă o casă, și au început lucrările la a patra casă. S-a făcut și evaluarea necesităților, cerînd Guvernului o sumă de 52,9 milioane lei pentru cele 10 case nereconstruite¹⁴.

Suma solicitată, redusă la 35 milioane lei, s-a trimis Consiliului județean doar la începutul anului 1995. Din această sumă au fost reconstruite alte patru case.

În vederea reconstruirii celor șase case restante, experții au stabilit suma de 99,3 milioane lei. La începutul anului 1996, Guvernul, încalcîndu-și propria Hotărîre — pe considerentul că s-a dat uitării cazul Hădăreni — a refuzat alocarea sumei necesare. Însă văzînd că din nou cazul Hădăreni începe să revină în centrul atenției unor organizații, Guvernul și-a revizuit politica; nu a trimis bani, dar a cerut o nouă expertiză în legătură cu costurile de reconstrucție.

Astfel, în 1996, erau încă cinci familii ale căror locuințe nu fuseseră reconstruite. Iar casele „reconstruite” sînt adevărate monumente ale dezinteresului Comisiei pentru

reconstrucția caselor din Hădăreni față de situația romilor: ele nu au fost tencuite, și zugrăvite (lucrări nespecificate de Hotărîrea guvernamentală); au rămas „goluri” de 25–30 cm între zid și tocul ferestrelor, între zid și ușă; la unele case nu s-a executat tavanul (de ex. la nr. 131), camerele fiind acoperite doar cu țigle etc.

Unele case au fost refăcute din banii proprietarilor — există însă familii care nu-și pot permite acest „lux”, după ce proprietățile lor au fost incendiate, și nici nu au primit pământ în anul 1994, și-au pierdut slujbele, nemaifiind angajați ca zilieri de săteni.

În luna ianuarie 1997, după numirea noului prefect al județului Mureș, Dorin Florea, Liga Pro Europa i-a prezentat un dosar referitor la cazul Hădăreni. În urma acestei acțiuni, Guvernul format după alegerile din noiembrie 1996 a promis alocarea unui fond de 190 milioane lei pentru reconstruirea caselor. Romii din sat au cerut totodată și numirea unei noi comisii care să supravegheze lucrările, formată din Gheorghe Pantea, primarul comunei, Iulius Moldovan, reprezentantul romilor, Gheorghita Lascău, consilier local și un consilier județean din partea PNȚCD. După trei luni de așteptări zadarnice, s-au reevaluat costurile de reconstrucție, ele ajungînd la 360 milioane lei (incluzînd și sumele necesare pentru repararea deficiențelor de la reconstrucțiile anterioare). Toate evaluările și reevaluările au fost făcute fără rost — Guvernul României a refuzat alocarea oricărei sume pentru refacerea locuințelor, afirmînd că această sarcină revine Consiliului Județean. Cum Consiliul Județean nu dispune de resursele materiale necesare, nu numai că reconstrucția caselor a rămas nesoluționată, dar nici măcar nu s-a clarificat cui îi revine această sarcină.

Imixtiunea politicului în cercetări

La nici o săptămînă după evenimente (la 24 septembrie 1993), comandantul Inspectoratului de Poliție al Județului Mureș, col. Constantin Palade, a afirmat că au fost audiați 54 de martori și că începe să se contureze în rezultatele cercetărilor grupul de oameni (47 de persoane) care au inițiat acțiunile violente, ca urmare considerînd că, în cîteva zile, prezumtivii vinovați vor putea fi arestați. Această declarație urma să fie una dintre ultimele pe care le-a făcut în această calitate, el fiind trecut în rezervă la scurt timp, unul dintre motive fiind nesoluționarea plîngerilor formulate de localnicii din Hădăreni înainte de evenimentele din septembrie 1993.

Cu ocazia mitingului organizat la Hădăreni la 5 octombrie 1993, președintele filialei Mureș a PUNR-ului, Ioan Judea (cunoscut și pentru implicarea sa în evenimentele din 19–20 martie 1990 din Tîrgu-Mureș) a lăudat fapta comisă de săteni, promițînd celor adunați că nu vor fi condamnați pentru ceea ce au făcut, autoritățile fiind alături de ei. S-a formulat și o scrisoare la acest miting, adresată președintelui țării, Ion Iliescu, Parlamentului și Guvernului, în care sătenii semnatori afirmă că nu mai doresc să trăiască laolaltă cu romii, care ar trebui „să plece de unde au venit”.

La început, dosarul 1/P/1993 al cazului Hădăreni s-a îngroșat rapid: pînă la mijlocul lunii noiembrie au fost audiate peste 50 de persoane.

În data de 29 noiembrie, observînd că lipsește voința procuraturii de a soluționa cazul, avocații Emil Cioloboc și Attila Bence au cerut printr-o adresă trimisă Parchetului de pe lîngă Curtea de Apel, prim-procurorului Dan Petru „arestarea preventivă pentru săvîrșirea infracțiunilor de *omor deosebit de grav* prev. și ped. de art. 176 lit. a și b Cod penal, cît și pentru infracțiunea de *distrugere*, faptă prev. și ped. de art. 217 al. 4 Cod penal” a unui număr de 15 persoane. „Considerăm că întreg materialul de urmărire penală aflat în dosarul cauzei Hădăreni, vă dă dreptul la această măsură. [...] Avînd în vedere pericolozitatea infracțiunilor săvîrșite de acești cîțiva din inițiatorii acțiunii Hădăreni, considerăm că tergiversarea arestării acestora și a cercetării lor pentru infracțiunile arătate mai sus, *este nejustificată*. În plus, o parte dintre inițiatorii acțiunii Hădăreni profită de funcțiile pe care le au (cazul viceprimarului) sau de poziția socială pe care o au în sat. [...] Noi considerăm, în calitate de

apărători, și *susținem în mod cert și clar*, că în această cauză trebuie să primeze numai *legea* și nu *political*.” Adresa a rămas fără rezultat și fără răspuns scris, ca și cele care au urmat-o în 11 ianuarie 1994 și 28 aprilie 1994. Această ultimă adresă menționează și tergiversarea de către Poliție a rezolvării cazului: „vă solicităm de a urgenta soluționarea celui de-al doilea dosar al cazului Hădăreni — de distrugere, art. 217 al. 4. C.p. — deoarece organele de poliție nici pînă în prezent nu au început cercetarea acestui caz”.

În primăvara anului 1994, prim-procurorul Parchetului de pe lângă Curtea de Apel Tîrgu-Mureș era încă optimist; după prezentarea dificultăților (urmărirea penală „a fost mult îngreunată de atitudinea de solidaritate a localnicilor cu făptuitorii, atitudine concretizată în refuzul de a se prezenta pentru audiere sau refuzul de a da relații în legătură cu faptele pe care le-au perceput sau le-au cunoscut”¹⁵ — în contradicție cu observațiile Subcomisiei parlamentare privind împrejurările și cauzele care au declanșat evenimentele din localitatea Hădăreni, în a cărui Raport se specifică: „Comisia s-a bucurat de înțelegere din partea locuitorilor satului Hădăreni, care au cooperat la aflarea adevărului despre evenimentele petrecute”) — prim-procurorul afirmă: „cu toate dificultățile pe care le prezintă cauza aceasta va putea fi soluționată”¹⁶.

La 21 iulie 1994 a avut loc o „tentativă” de a lua cazul în serios: 8 persoane (7 din familia Bucur) au fost reținute. Conform primelor informații, ele au fost duse la Tîrgu-Mureș în arest preventiv. Forțele politice care promisese sătenilor că nu vor fi trași la răspundere pentru ceea ce au făcut, s-au mobilizat imediat. Cotidianul „Cuvîntul liber” (oficiul PUNR-ului) din Tîrgu-Mureș, a comentat astfel evenimentele: „Sîntem informați că în dimineața zilei de joi, 21 iulie, un echipaj al Poliției, format din patru polițiști, a arestat șapte persoane din Hădăreni, printre care și un minor. [...] Se apreciază că arestările sînt în legătură cu tragicele evenimente din 20 septembrie 1993, declanșate în urma omorîrii unui tînar român de către romi. Deși locuitorii din Hădăreni sînt obișnuiți cu tot felul de anchete, această masivă și surprinzătoare arestare, în plină campanie de recoltare a grîului, a creat o stare de nemulțumire în masă a locuitorilor satului, pregătiți să-și pună la adăpost, în liniște, frumoasa recoltă.”¹⁷ Ca urmare a presiunii politice, în după-amiaza zilei de 21 iulie, cei opt au fost eliberați. În ziua următoare, prim-procurorul Dan Petru a afirmat că nu a fost vorba de arestare, fiind eliberate doar mandate de aducere pentru cei care au refuzat să dea declarație procuraturii. Întrebat cînd vor avea loc arestări, a răspuns: „după terminarea campaniei agricole”, preluînd ideea cotidianului citat, că în această perioadă criminalii nu pot fi privați de libertate! Cei arestați preventiv au confirmat, de altfel, că la eliberarea lor din Penitenciarul Tîrgu-Mureș s-a invocat motivul campaniei agricole.

Zvonurile legate de acest eveniment au fost variate. Unii dintre angajații procuraturii și avocatul Emil Cioloboc au confirmat existența mandatelor de arestare, dar, conform celor spuse de ei, s-a intervenit „de sus”.

Avocatul Emil Cioloboc, decepționat că într-un an de zile Parchetul de pe lângă Curtea de Apel Tîrgu-Mureș nu a fost în stare să soluționeze cazul, a trimis o Notă acestei instituții la 9 septembrie 1994, în care a afirmat că: „La început, s-a tergiversat în mod nejustificat felul cum au fost luate declarațiile, acestea fiind luate într-un timp de cercetare foarte îndelungat. [...] S-a ajuns astfel [datorită mobilizării Uniunii Romilor din Tîrgu-Mureș], să se ia de la aceștia [romii] cîte 3 declarații de persoană, astfel încît orice declarație în plus devine superfluă, este un non-sens. S-a tergiversat în mod nejustificat de către Parchetul Curții de Apel luarea acestor declarații, însă aceasta a constituit o politică de amîinare și «uitare» a cazului Hădăreni. [...] Nici pînă în prezent, reprezentantul parchetului și conducerea Parchetului de pe lângă Curtea de Apel, nu au fost în stare, în «mod voit», să ia declarații complete românilor și ungarilor, participanți la evenimentele din Hădăreni. [...] S-a ajuns la o acțiune de arestare a 8 participanți români și maghiari la evenimentele din Hădăreni, cu concursul Poliției Tg. Mureș și cu avizul Parchetului de pe lângă Curtea de Apel Mureș, pe

baza probelor suficiente aflate la dosar, dar, datorită intervențiilor PUNR-ului, prin avocat deputat Ovidiu Iosif [...], s-a ajuns de urgență la Președinția Republicii, care, prin consilierii săi, l-a informat pe președintele României, și care l-a luat la rost pe procurorul general al României, care, la rîndul lui, a dispus punerea în libertate a prezumtivilor autori — 8 la număr — ai masacrului de la Hădăreni.” Concluzia avocatului: „jocurile politice sînt mult mai puternice decît legea penală, care ar trebui să fie egală pentru toți, astfel încît noi considerăm că fără ajutorul politic al formațiunilor de romi și cu presiuni la Președinția Republicii, cauza nu se va rezolva în vecii vecilor.”

La începutul lunii noiembrie 1994, cazul a fost mutat la Parchetul Militar din Tîrgu-Mureș, motivînd această schimbare cu posibilitatea implicării a doi subofițeri de poliție (Ioan Moga și Alexandru Șuscă) în evenimente (deja cu un an mai devreme ei se aflau pe lista vinovaților prezumtivi, întocmită de avocații Emil Cioloboc și Attila Bence). În paralel, martorii romi au fost influențați de săteni (conform declarației lui Iulius Moldovan) să-și modifice delarațiile în favoarea lor, dînd vina inițierii acțiunii pe cei doi polițiști.

În august 1995, dosarul a revenit la Parchetul de pe lîngă Curtea de Apel Tîrgu-Mureș. Polițiștii nu au fost găsiți vinovați. Din acest moment a început o plimbare a dosarului pe ruta București—Tîrgu-Mureș. Audierile martorilor au fost reîncepute doar în iulie 1996.

Între timp, atît reprezentanții Parchetului de pe lîngă Curtea de Apel Tîrgu-Mureș, cît și cei ai Parchetului General din București au afirmat în discuții particulare cu reprezentanții unor organizații neguvernamentale (A.P.A.D.O.R.—C.H. și Liga Pro Europa), că acest caz, supus intervențiilor politice ale P.U.N.R.-ului, nu va fi soluționat pînă cînd acest partid se află la guvernare.

După schimbările politice din noiembrie 1996, cînd puterea a fost preluată de o coaliție democratică, formată din C.D.R., U.S.D., U.D.M.R., la data de 21 ianuarie 1997, au fost arestați trei inculpați: Pavel Bucur, Petru Bucur, Nicolae Gáll, pentru săvîrșirea infracțiunii de omor deosebit de grav, distrugere prin incendiere și ultraj contra bunelor moravuri (Petru Bucur este acuzat și de influențarea martorilor). Imediat după această arestare, unele persoane implicate în urmărirea penală a cazului au recunoscut existența presiunilor politice: col. Ioan Pop, comandantul IJP Mureș (în declarațiile prezentate de ProTv, de cotidienele tîrgu-mureșene „24 ore mureșene” și „Népújság”), procurorul Liviu Moica (ProTv), col. r. Constantin Palade, fost comandant al IJP Mureș (în „24 ore mureșene” — singura declarație care a numit forța politică care a exercitat presiunea: PUNR-ul).

Arestările au continuat după patru luni. La 6 mai 1997, sub aceleași acuzații, au mai fost reținuți Vasile Bucur Dorel și Severius Ioan Precup. Rechizitoriul întocmit (care conține o lungă „prefață”, în care comunitatea de romi este acuzată de un comportament agresiv, dînd impresia că se judecă nu numai asupra persoanelor inculpate, ci — în mod colectiv — și asupra romilor din Hădăreni), îi mai adaugă la lista inculpaților, pentru săvîrșirea infracțiunilor de distrugere prin incendiere și ultraj contra bunelor moravuri, pe Vasile Bucur (zis Tulai), Nicolae Bucur (zis Hașchia), Iuliu Bucur (zis Vlaicu Moraru), Vasile Budian, Simion Furdui și Olimpiu Vescan.

Intimidarea comunității de romi din Hădăreni

Romii din Hădăreni au trăit momente de mari speranțe și de mari deziluzii. Promisiunile Guvernului, interesul mare manifestat la început de organizații internaționale față de evenimente au fost urmate de o uitare aproape completă a cazului.

Lipsa sentimentului de solidaritate față de problema celor alungați din casele incendiate a putut fi observată și cu ocazia adunării civice din data de 22 octombrie 1993, organizată la Tîrgu-Mureș, care ar fi marcat „începutul manifestărilor de protest nonviolent față de conflictele intra-comunitare care izbucnesc sistematic în diferite localități din țară”¹⁸. La acest eveniment au participat în jur de 30 de persoane, cu organizatori cu tot.

Autoritățile au făcut tot posibilul ca romii din Hădăreni să-și piardă speranța și curajul civic, să redevină robi ai fricii multisekulare, să se simtă neputincioși în fața unei puteri care face orice dorește cu ei. Reluând formularea prefectului județului Mureș, Ioan Racolța, din data de 11 noiembrie 1993, s-a încercat „convingerea” romilor să părăsească satul „de bună voie”.

Cazul Maria Moldovan (Muțica)

În data de 21 septembrie 1993, încercînd să se întoarcă cu o căruță în sat, Moldovan Maria (Hădăreni, nr 195/A, unul dintre martorii principali ai acuzării) și familia ei a fost atacată de un grup de oameni din Hădăreni și a fost amenințată cu moartea. Familia a încercat să se salveze fugind cu căruța, dar a fost urmărită și prinsă din urmă de două mașini ale Poliției din Luduș, în care se aflau și civili din Hădăreni. Moldovan Maria și fata ei gravidă, Violeta, au fost bătute în mod bestial de ofițerul de poliție Nicu Florentin Drăghici și de Constantin Furdui. Medicul legist a constatat multiple leziuni traumatice¹⁹. Deși au existat martori oculari, Procuratura Militară a emis ordin de neîncepere a urmăririi penale, observînd neconcordanțe între declarațiile martorilor: în declarațiile luate cu o lună după evenimente (24 octombrie) s-au strecurat greșeli referitoare la data evenimentului: în cea a lui Maria Moldovan figurează data de 23 septembrie 1993 (inițial 22, corectat ulterior; declarația nu a fost scrisă de ea, ci doar semnată); în declarația martorei Mărioara Lăcătuș data de 21 octombrie (în mod evident este o scăpare a aceleiași persoane care a scris declarația). Deși data evenimentului (21 septembrie) reiese foarte clar din împrejurările descrise, totuși Procuratura Militară, folosindu-se din plin și de incapacitatea reclamantei de a se exprima cu o claritate corespunzătoare, a închis cazul, opunîndu-se astfel trimiterii locotenentului major de poliție în fața Tribunalului Militar.

Amenzi pentru perturbarea liniștii publice. Cazul Maria Moldovan.

Pe baza măsurilor propuse de Raportul subcomisiei parlamentare (punctul e.: „adoptarea de către organele de ordine a unor măsuri ferme și juste de menținere a ordinii și liniștii publice”), polițiștii postului înființat în Hădăreni imediat după evenimente au aplicat amenzi romilor, ori de cîte ori ei au avut ceva de comentat sau reclamat. Astfel și altercațiile verbale dintre romi și români au fost considerate ca perturbare a liniștii publice, pasibile de amendă — dar numai romii au primit astfel de amenzi²⁰.

Maria Moldovan (Hădăreni nr. 131, a nu se confunda cu cazul anterior) a fost amendată cu suma de 10.000 lei pe baza procesului verbal seria N nr. 619947, pentru că în data de 21 noiembrie „la ora 17.45 a perturbat liniștea locatarilor din sat Hădăreni strigînd că fiul ei a fost bătut”. Rar se întîmplă ca cineva să fie amendat pentru un strigăt de ajutor, mai ales dacă a fost rostit în plină zi, în afara „orelor de liniște”. Considerînd că dreptatea nu poate fi denaturată la infinit, Maria Moldovan a contestat amenda la Judecătoria Tîrgu-Mureș, unde s-a deschis dosarul nr. 17615/1993. În timp ce dosarul era pe rol (avînd termen de judecată la 26 august 1994), amenda a fost transformată în 33 de zile închisoare de aceeași judecătorie (sentința civilă nr. 3767 din 1 aprilie 1994 din dosarul nr. 1888/94), care a și emis în data de 9 mai mandatul de arestare nr. 551/94, pe baza căruia Maria Moldovan a fost închisă la Penitenciarul din Tîrgu-Mureș în data de 15 iunie. Maria Moldovan a afirmat că nu i s-a comunicat motivul real pentru care a fost dusă de mașina poliției la Tîrgu-Mureș — a fost indusă în eroare, polițistul spunîndu-i că este chemată pentru a da o declarație în legătură cu evenimentele din 20 septembrie. După ce a plătit amenda de 10.000 lei, și în urma insistențelor avocatului Emil Cioloboc și ale Ligii Pro Europa (cei din penitenciar au afirmat, că fiind vineri, orele 13, nu mai este nimeni care poate semna biletul de eliberare(!) — semnat în cele din urmă de comandant, cu nr. 7696, dar în lipsa șefului biroului evidență), Maria Moldovan a fost eliberată la data de 17 iunie.

Liga Pro Europa a adresat scrisori atât Judecătoriei din Tîrgu-Mureș, cât și Ministerului Justiției pentru a lămuri cui aparține vinovăția arestării unei persoane fără temei legal (pentru neplata unei amenzi atacate în justiție); prima instituție a evitat răspunsul, iar Direcția Judiciară și a Notariatelor din cadrul Ministerului Justiției a considerat că vina nu aparține Judecătoriei — lăsînd fără răspuns a doua posibilitate: cea a unui viciu în procedura judecătorească din România.

Conform sentinței civile nr. 9581 din 7 octombrie 1994, s-a respins plîngerea Mariei Moldovan, considerîndu-se că „faptul că fiul contravenientei într-adevăr ar fi fost tratat de către organele de poliție în mod necorespunzător, nu îndreptățește pe petiționară ca prin strigăte să tulbure liniștea locuitorilor din localitate”.

Amenințări cu repetarea incendiului

Văzînd că este la adăpostul politicului, grupul de incitatori și-a reluat activitatea în cursul lunii decembrie 1993. La 14 decembrie, întîlnindu-se în Luduș, Florin Lăcătuș (fratele victimelor, în vîrstă de 17 ani) și Eugen Bucur (33 de ani) au sărit la bătaie. Întorcîndu-se acasă, bandajat pentru o arcadă ruptă, Eugen Bucur a incitat populația împotriva romilor. Ca urmare, la 14 și 15 decembrie s-au tras clopotele bisericii ortodoxe ca semn de începere a incendierii caselor. Poliția a intervenit în ambele cazuri, însă nu a aplicat nici o amendă. Toate familiile de romi au părăsit satul în ambele zile, dormind sub cerul liber. În preajma sărbătorilor de Crăciun au dormit îmbrăcați și încălțați, fiind pregătiți în orice moment să fugă la nevoie.

Biserica împotriva comunității de romi

Încă din primele momente, preotul ortodox al satului a luat o atitudine negativă împotriva romilor din sat: a refuzat înmormîntarea morților romi care erau ortodocși și i-a expulzat din biserică pe cei care doreau să participe la slujbă. Romii s-au adresat Mitropolitului din Alba Iulia pentru rezolvarea situației (scrisoare din data de 23 iunie 1994), dar nu au primit nici un răspuns.

Problema terenului agricol

Din primăvara anului 1994, romii care nu aveau teren agricol în proprietate privată, nu au primit suprafața de 50 de ari, care se acordă în acest caz unei familii pe baza Legii nr. 18/1991 (Legea fondului funciar). Consiliul local a refuzat categoric rezolvarea situației, fără să motiveze această atitudine. Doar în cursul lunii iulie, datorită intervenției Prefecturii²¹, s-a atribuit familiilor de romi jumătatea suprafeței prevăzute de lege, pe un teren nepotrivit agriculturii (tarlăua „Meriște”), care nu a fost lucrat în ultimele decenii²².

Cazul Octavian Roștaș

Lui Octavian Roștaș (Hădăreni nr. 78) i s-a suspendat timp de 30 zile contractul de muncă din partea societății Industria Sîrmei din Cîmpia Turzii (unde lucra ca portar) din data de 28 iulie 1994, această hotărîre fiindu-i comunicată prin adresa nr. 1973 din 4 august 1994. Conform dispoziției 802 din 1 august, suspendarea este cauzată de „încălcarea consemnului de pază în noaptea de 25/26 iulie 1994, permițînd accesul în societate a 3 persoane care nu sînt angajate la I.S.C.T., iar la scoaterea vagonului cu 2309 kg profile laminate nu a efectuat controlul”. Conform celor spuse de Octavian Roștaș, hoții au pătruns pe poarta nr. 12, timp în care el era în post la poarta nr. 13, iar pentru verificarea vagoanelor nu au existat condiții, toți portarii de la Industria Sîrmei fiind constrînși astfel să încalce consemnul, care prevedea ca obligație de serviciu controlul vagoanelor. Scrisorile adresate de Liga Pro Europa către Industria Sîrmei și către Poliția orașului Cîmpia Turzii au primit răspuns²³, dar nu și

întrebările care se referau la numărul porții pe care au pătruns hoții (confirmând doar, că Octavian Roștaș era în post la poarta nr. 13).

Poliția nu a eliberat un nou aviz de portar, iar Octavian Roștaș a refuzat să se întoarcă la Industria Sîrmei ca muncitor necalificat, într-un colectiv ostil lui din cauza severității cu care controla personalul la poartă. Din cauza absențelor nemotivate, i s-a desfășurat contractul de muncă în data de 9 noiembrie 1994 în temeiul prevederilor art. 130 lit. i din Codul muncii.

Refuzul reconstruirii unor case

Declarațiile oficiale niciodată nu au răspuns precis la întrebarea dacă toate casele incendiate vor fi reconstruite sau nu²⁴.

Primul document care indică unele probleme în acest sens este informarea trimisă de Prefectura județului Mureș (nr. 1769) și a Consiliului județean Mureș (nr. 2810) din 30 iunie 1994, Departamentului pentru Administrație Publică Locală a Guvernului României: „una casă se află pe un teren de la fostul CAP, iar ulterior revendicat de un alt cetățean, în baza Legii nr. 18/1991, urmînd ca aceasta să fie reconstruită pe un alt amplasament”. Cum în localitatea Hădăreni nu există teren intravilan corespunzător, familia lui Lucaci Moldovan a fost îngrijorată, nu fără motiv, că va fi expulzată, iar casa va fi reconstruită în afara localității. Deși Legea fondului funciar este clară²⁵: nu se poate reda un teren pe care ulterior, cu toate formele legale, s-a construit o casă, atît Prefectura, cît și Consiliul județean au acceptat ideea de a reconstrui casa într-un alt loc. Nici o întrebare legată de acest amplasament nu a primit răspuns, ambele instituții refuzînd rezolvarea situației în conformitate cu legile statului²⁶. Casa, care la început avea doar acoperișul distrus de incendiu, s-a ruinat cu timpul. În patru ani zidurile s-au demolat, rămînînd doar un zid în înălțime de 40-50 de cm. Nici pînă azi nu s-a clarificat ce se va întîmpla cu această casă. Lucaci Moldovan s-ar mulțumi și cu o casă asemănătoare cu a lui, într-o altă localitate.

Nota informativă privind situația reconstrucției²⁷, întocmită de primarul comunei Chețani, Gheorghe Găbudean, prezintă încă două cazuri: „Casa nr. 33, proprietar Lăcătuș Ferdinand, este învecinată cu părinții victimei Chețan Crăciunel, decedat în cursul evenimentelor din 1993 și care nu acceptă să fie vecin în continuare cu familii de țigani. Propun ca această casă să fie reconstruită pe grădina tatălui său Lăcătuș Petru din Hădăreni nr. 6.” (după propunere, cu scris de mînă, apare: „Părinții nu sînt de acord”); „Lăcătuș Cătălina, nr. 161 Hădăreni, decedată, a fost mama celor 2 criminali din timpul evenimentelor din septembrie 1993, care s-a stabilit actual în orașul Luduș. Propun ca această casă, dacă vor fi alocate sume de la Guvern, moștenitorii să-și construiască casă unde vor ei.”(sic!)

Prefectura județului Mureș, prin noul său prefect, numit în noiembrie 1995, Gavrilă Țîru (P.U.N.R.) a refuzat să ia măsurile necesare atît împotriva caracterului șovin al notei trimise de Gheorghe Găbudean, cît și pentru garantarea reconstrucției caselor pe amplasamentul inițial²⁸.

Cazul Sándor Csorkuly

Activitatea organizațiilor neguvernamentale, a liderilor romilor nu a fost bine văzută de oficialități. Astfel, persoanele care s-au deplasat la fața locului pentru anchetă au fost legitimate de organele de poliție, fără să li se acorde minimul de siguranță (au existat situații în care persoanele interesate de caz au suferit agresiuni, iar poliția, de față, nu a intervenit — cum s-a întîmplat în noiembrie 1994, cînd un grup de experți străini, însoțiți de Florina Zoltan, sora victimelor Lăcătuș și soția lui Mircea Zoltan, au dorit să viziteze satul). Uneori chiar s-a încercat să se blocheze vizita persoanelor „nedorite”, cerîndu-se un aviz favorabil în acest sens din partea Primăriei din Chețani.

Raportul Serviciului Român de Informații privind activitatea S.R.I. în perioada octombrie 1993 – septembrie 1994 aducea grave prejudicii la adresa unuia dintre liderii romilor, constituind o amenințare către toate persoanele implicate în cercetarea cazului Hădăreni. În acest raport se afirma:

„Csurkuly Sándor, liderul filialei din Tîrgu-Mureș a Uniunii Liber Democratice a Romilor din România a furnizat unor organisme internaționale date tendențioase despre conflictul de la Hădăreni, deturnându-l din sfera antisocialului și infracționalității de drept comun în domeniul confruntărilor interetnice.

Pentru internaționalizarea așa-zisei probleme a țiganilor din România, s-a deplasat în Ungaria și Germania, unde a contactat reprezentanți ai unor organisme internaționale.

Astfel de date a furnizat și unor delegații străine prezente în România pentru investigarea și mediatizarea cazului Hădăreni, precum și unor corespondenți de presă din Anglia, Franța, Germania și SUA. Ulterior realizării acestor acțiuni, el a primit din străinătate un microbuz, o călătorie gratuită în Germania, diferite sume în valută și alte bunuri materiale.

Poziții asemănătoare au adoptat și alți romi — în scopul dobândirii unor avantaje materiale ori satisfacerii veleităților de lideri ai etniei la nivel național.”

După cum a declarat Sándor Csurkuly²⁹, acest fragment de raport se bazează în totalitate pe afirmații false: nici măcar denumirea organizației (Uniunea Romilor din Județul Mureș) a cărui reprezentant este (și membru în Consiliul Județean) nu se cunoaște corect de S.R.I.; microbuzul amintit se afla în proprietatea sa dinaintea evenimentelor din Hădăreni, iar în Germania a fost între 20 noiembrie – 5 decembrie 1992, și nu ulterior datei evenimentelor de la Hădăreni, 20 septembrie 1993. „Ca orice cetățean al țării, am dreptul să întretin relații cu organizații internaționale. [...] Documentele pe care le-am pus la dispoziția lor erau documente oficiale — legate de cazul Hădăreni — semnate de conducătorii unor instituții de stat. [...] Sînt îngrijorat pentru faptul că S.R.I.-ul face publice informații greșite fără o documentare serioasă și că această instituție lezează drepturile constituționale cu privire la dreptul la informații. [...] Consider că această parte a raportului are menirea de a intimida acele persoane și organizații care militează pentru respectarea drepturilor omului.”³⁰

Epilog

Cu fixarea primului termen de judecată (la 11 noiembrie 1997), organizațiile neguvernamentale implicate în soluționarea acestui caz, printre care și Liga Pro Europa³¹, și-au atins scopul. În sfîrșit, după mai bine de patru ani, o justiție imparțială poate să-și spună cuvîntul.

Prima fază a cazului Hădăreni, cea a luptelor „subterane” pentru înfăptuirea obligațiilor statului de drept, a luat sfîrșit. Cît de competentă va fi instanța în a afla adevărul după atîția ani în care s-a dezvoltat o întregă mitologie în jurul cazului? Se va urmări găsirea unor țapi ispășitori pentru a arăta o vitrină lumii democratice care așteaptă soluționarea cazului sau adevărații vinovați vor răspunde pentru faptele lor? Sînt întrebări, cărora li se poate da răspunsul doar după sentința finală.

NOTE

1. La Mihail Kogălniceanu (jud. Constanța) au fost incendiate 32 de case și distruse încă 4 în data de 9 octombrie 1990; în zona Bolintin (jud. Giurgiu) au avut loc evenimente asemănătoare la Bolintin Deal (6–7 aprilie 1991, 22 case incendiate, 2 distruse), OGREZENI (16–18 mai 1991, 21 case incendiate), Bolintin Vale (18 mai 1991, 13 case incendiate), Găiseni (5 iunie 1991, 3 case incendiate, 6 distruse). Înaintea evenimentelor din Hădăreni, în aproximativ 30 de localități din România au avut loc astfel de agresiuni colective împotriva comunităților de romi.

2. Familia lui Mircea Zoltan a încercat să lămurească condițiile în care el a decedat. După ce Laboratorul de Criminalistică din București a studiat osemintele, specialiștii nu a reușit să ajungă la altă concluzie decît că ele „sînt umane”.

3. Aceste declarații politice au fost imediat receptate și apreciate. La data de 4 noiembrie 1993, reprezentantul din Maryland al Congresului american, Hon. Steny H. Hoyer a spus următoarele: „Guvernul României a elaborat prompt raportul legat de acest caz, și a menționat că se vor lua măsuri pentru investigarea cazului și pentru trimiterea în judecată a persoanelor incriminate. Guvernul a oferit totodată suport financiar reconstruirii caselor distruse.” A remarcat însă ca factor negativ limbajul poziției oficiale care „dă impresia că însăși comunitatea de romi ar fi responsabilă de atacul îndreptat împotriva ei”. (**Congressional Record**, vol. 139. nr. 153.)

4. Cei cinci deputați erau membri ai Subcomisiei pentru drepturile omului, culte și problemele minorităților naționale a Camerei Deputaților, reprezentând următoarele formațiuni politice: P.N.Ț.–C.D. (Gavril Dejeu — actualmente ministru de interne), P.D.S.R. (Eugen Nicolicea), P.U.N.R. (Emil Roman), P.A.C. (Dorel Coc) și UDMR (László Zsigmond).

5. Ordinea aparține Raportului.

6. Poliția și Procuratura județului Mureș au respins plîngerea sătenilor conform căreia din 17 cazuri reclamate, în care au fost implicați romi, s-au rezolvat doar 7. Deși s-au publicat în presă acele cazuri în care agresorii au fost romi, Poliția a refuzat comunicarea datelor referitoare la statistica delincvenței din satul Hădăreni pentru a avea o bază de comparație.

7. În documentele oficiale se evită formulările directe de genul „gospodării incendiate”, parcă ar fi intervenit un dezastru natural. Același lucru este sugerat și prin termenul de „sinistrați”.

8. Atît viceprimarul, cît și fratele și cei doi băieți ai lui Vasile Bucur figurează pe lista vinovaților prezumtivi întocmită de avocații Emil Cioloboc și Attila Bence pe baza materialului probator de urmărire penală. Lista a fost înaintată prim-procurorului Dan Petru în data de 29 noiembrie 1993, solicitînd arestarea preventivă a celor în cauză.

9. Cererea reprezentantului romilor, Sándor Csurkuly, membru al Consiliul Județean Mureș, de a deveni membrul Comisiei a fost refuzată pe motivul că el nu este „specialist”.

10. Aproape o treime a „sfatului” figurează pe lista vinovaților prezumtivi (amintită în nota 8). Luînd în calcul că lista este alcătuită doar din 15 persoane, iar numărul celor care au participat la incendieri, conform martorilor oculari, este de cel puțin de trei ori mai mare, este posibil ca acest „sfat” să fi fost alcătuit în mare majoritate de cei care au comis actele de violență împotriva romilor.

11. În urma Raportului subcomisiei parlamentare — în care se specifică: „nu se poate însuși ideea expulzării definitive dintr-o localitate, decît în condițiile legii” —, locuitorii din Hădăreni au fost ferm convinși, că există o cale legală de expulzare a romilor.

12. Casa familiei Petru Gruia Lăcătuș nu a fost incendiată; astfel teoria conform căreia incendierea caselor s-a îndreptat nu împotriva comunității de romi, ci împotriva unor „delincvenți insuportabili”, ca dealtfel și expulzarea, nu este viabilă. În mod evident, nu au fost incendiate acele case care erau prea aproape de celelalte case (evitînd astfel propagarea incendiului), iar proiectul de expulzare a avut ca scop intimidarea martorilor din rîndul comunității de romi.

13. Conform **scrisorii** Consiliului Județean din 9 mai 1994, semnată de președintele Consiliului, Ioan Togănel și trimisă Ligii Pro Europa.

14. Conform **informării** trimise de Prefectura Județului Mureș (nr. 1769) și a Consiliului Județean Mureș (nr. 2810) din 30 iunie 1994, Departamentului pentru Administrație Publică Locală a Guvernului României.

15. **Scrisoarea** Parchetului de pe lîngă Curtea de Apel Tîrgu-Mureș nr. 456/VIII/1 din 9 mai 1994, semnată de prim-procurorul Dan Petru și trimisă Ligii Pro Europa.

16. idem.

17. **La Hădăreni stare de tensiune în urma unor arestări-surpriză**, în *Cuvîntul liber*, 22 iulie 1994, pg. 8. Articolul nu-l amintește pe al optulea arestat, Gáll Nicolae.

18. **Invitația** Federației Romilor din România la adunarea civică „Justiție ne-discriminatorie și bună conviețuire în statul de drept al României”.

19. **Certificatul medico-legal** nr. 4489 din 24 septembrie 1993.

20. **Proces verbal** seria N nr. 174236 din 9 octombrie 1993: Otilia Roștaș „în jurul orei 17.00 a adresat injurii și a adresat expresii jignitoare”, 7000 lei amendă; **proces verbal** seria V nr. 0174304 din 4 noiembrie 1993: „numitul Moldovan Costică [...] s-a certat cu numita Radu Virginia”, 3000 lei amendă; **proces verbal** seria N nr. 619948 din 27 noiembrie 1993: Costică Moldovan „în jurul orelor 17.10 a început să strige, să înjure și să amenințe cu cuvinte vulgare și jignitoare în centrul satului Hădăreni”, 10.000 lei amendă; **proces verbal** seria N nr. 966936 din 29 noiembrie 1993: Mioara Lăcătuș „în jurul orelor 11.30 [...] a adresat în public cuvinte jignitoare la adresa cetățenilor”, 5000 lei amendă; toate cf. Legii 61/1991, art. 2, lit a.

21. Prin **scrisoarea** nr. 2552/F din 30 iunie 1994 a Comisiei Județene pentru aplicarea Legii nr. 18/1991 din cadrul Prefecturii.

22. **Scrisoarea** nr. 370 din 5 iulie 1994, eliberată de Consiliul local al comunei Chețani consideră că „tarlăua «Meriște» a fost arabilă la data de 1.01.1991”.

23. **Scrisoarea** nr. G. 17/748, S.C. Industria Sîrmei S.A. către LPE din 17 octombrie 1994, respectiv **scrisoarea** nr. 194.682, Poliția orașului Cîmpia Turzii către LPE din 3 noiembrie 1994.

24. La această întrebare, adresată în scris de Liga Pro Europa, nu s-a primit răspuns (LPE către Consiliul județean Mureș, 26 aprilie 1994).

25. „Terenurile din intravilan care au fost atribuite de cooperative potrivit legii cooperativelor sau de alte persoane îndreptățite, pentru construcția de locuință și anexe gospodărești, rămîn și se înscriu în proprietatea actualilor deținători” (**Legea** nr 18/1991, art. 23). Familia lui Lucaci Moldovan locuia în afara localității Hădăreni pînă în anul 1982, și a fost obligată să se mute în sat, în vederea extinderii lucrărilor agricole pe terenul extravilan; a primit în schimbul propriului teren un loc pentru casă din proprietatea CAP-ului.

26. Atît Lucaci Moldovan, cît și Liga Pro Europa a trimis o serie de scrisori legate de acest caz (LPE către Prefectură, 22 noiembrie 1994; LPE către Consiliul județean, 22 noiembrie 1994; Lucaci Moldovan către Prefectură, 19 decembrie 1994; LPE către Prefectură, 21 decembrie 1994).

27. Nedată, fără destinatar, trimisă Prefecturii în cursul lunii octombrie.

28. **Scrisoarea** nr. 3141 din 8 decembrie 1995, Prefectura către LPE.

29. **Scrisoare deschisă SRI-ului**, publicată în *24 ore mureșene* din 6 decembrie 1994, p. 1.

30. Idem.

31. Mai multe organizații neguvernamentale au anchetat cazul, între care APADOR-CH, Rromani CRISS, APADO, Institutul Intercultural Timișoara, Amnesty International, Helsinki Watch, European Roma Rights Center. Pentru majoritatea acestora, cît și pentru Ambasada Statelor Unite ale Americii din București, a unei părți din mass-media internă și internațională, Liga Pro Europa a reprezentat — și reprezintă încă — un punct de referință, de informare, asigurînd, de multe ori, rolul de „ghid” al celor care au efectuat anchete la fața locului. Cea mai importantă parte a activității Ligii Pro Europa s-a axat pe lobby-ul exercitat asupra autorităților abilitate de a soluționa toate aspectele cazului Hădăreni: cele juridice și cele legate de reconstrucția caselor. Au fost contactate personal, telefonic și prin corespondență instituții ca Președenția României, Guvernul României, Ministerul Justiției, Parchetul de pe lângă Curtea Supremă de Justiție, Parchetul de pe lângă Curtea de Apel Mureș, Parchetul de pe lângă Tribunalul Mureș, Parchetul Militar Mureș, Inspectoratul General de Poliție, Inspectoratul Județean de Poliție, Prefectura Mureș, Consiliul Județean Mureș, Consiliul local al comunei Chetani.

Liga PRO EUROPA a organizat, în colaborare cu Fundația Heinrich Böll, între 25-26 noiembrie 1994 unul dintre primele seminarii internaționale dedicat problematicii romilor și cazului Hădăreni: „*Romii — necunoscuții de lângă noi*”. În cele două zile au fost dezbătute teme ca: dimensiunea etno-culturală, relația instituțiilor statului cu comunitatea romilor; administrarea justiției; educația, sănătatea și protecția socială a romilor; soluționarea conflictelor în societățile multietnice; proiecte de prevenire și combatere a violenței, autoorganizarea comunităților de romi în Europa Centrală și de Est; experiențe naționale și internaționale. În anii următori, seminarii asemănătoare au fost inițiate și de alte organizații neguvernamentale, cu scopul de a oferi un spațiu cît mai larg dezbaterilor publice pe această temă.

*

István HALLER (n. 1962) a absolvit Facultatea de Geologie din Cluj. După 1990 a fost reporter și redactor la mai multe reviste (Erdélyi Figyelő, Gazeta de Mureș etc.). Din 1993 este referentul Biroului pentru Drepturile Omului din cadrul Ligii Pro Europa. A publicat studii și articole în reviste din România și Ungaria (22, Beszélő), multe dintre ele fiind axate pe cazurile de violență comise împotriva comunităților de romi.